

Lojalitetsplikt i avtalsförhållanden? – analys

Analys

Högsta domstolen 2021-12-01, mål nr [T 5613-20](#) (Omsättningsmålet)

I avtalsförhållanden anses en lojalitetsplikt finnas. Dess närmare innebörd är tämligen oklar, men den beskrevs i Hovrättens för övre Norrland domskäl i målet T 362-20 (den 25 september 2020) så här: "Grundidén kan dock formuleras som så att en part i första hand får tänka på sig själv men om det inte kostar för mycket, ska parten vara aktiv till förmån för motparten." Man kan emellertid på tämligen goda grunder sätta i fråga både om en sådan plikt finns – åtminstone som en självständig "plikt" – och om den fyller någon funktion. Åtminstone den förra frågan – och därmed rimligtvis i praktiken även den andra – har av Högsta domstolen besvarats jakande. JP Infonets expert Jon Kihlman analyserar avgörandet.

RESULTAT- OCH OMSORGSÅTAGANDEN

Avtalsobjekt kan i princip vara av två olika slag. Naturagäldenären kan åta sig antingen att tillhandahålla naturaborgenären ett resultat, eller att med vederbörlig omsorg verka för att resultatet uppnås. I det senare fallet är resultatet inte avtalsobjekt. Icke desto mindre torde naturaborgenären regelmässigt ha ett sådant för ögonen som sitt egentliga syfte med avtalet.

De båda objektstyperna är vattendelare för resten av avtalet. Valet mellan dem påverkar – eller bör åtminstone påverka – nästan varje enskild annan del av avtalet. Det kanske mest påtagliga exemplet är regleringen av riskens övergång, som är en nödvändig funktion – inte minst som utgångspunkt för en felbedömning – i resultatavtal, men som knappast fyller någon funktion för ett omsorgsåtagande. Ett annat – nästan lika påtagligt – exempel är regleringen av förutsättningar för skadestånd, där man för resultatåtaganden kan sätta i fråga inte minst vad gäldenärens culpa alls har med ansvaret att göra: Varför ska frånvaron av culpa befria gäldenären från ansvaret för de ekonomiska effekterna av dess avtalsbrott? Eller snarare: Varför ska frånvaron av culpa medföra att borgenären står risken för effekterna av gäldenärens avtalsbrott? För omsorgsåtaganden är en sådan bedömning betydligt mer näraliggande.

RESULTATÅTAGANDEN

Ett resultatåtagande innebär att gäldenären ska tillhandahålla det avtalade resultatet i enlighet med avtalet. Det kanske mest typiska resultatåtagandet – åtminstone i förhållande till lagstiftning och rättslig tradition – är ett varuköp: säljaren ska leverera den avtalade varan på avtalad plats och vid avtalad tidpunkt. Bedömningen av om så har skett är helt objektiv. Vid den avtalade tidpunkten och på den avtalade platsen ska en jämförelse göras mellan vad som har levererats och vad som enligt avtalet skulle levereras. Bedömningen är i princip binär: Objektet – varan – är antingen avtalsenligt eller felaktigt. Risken för att objektet är felaktigt ligger på gäldenären. För resultatåtaganden saknar därmed frågan om gäldenärens lojalitet all betydelse. En illojal säljare som till och med försöker att leverera en felaktig vara, begår inte avtalsbrott om den trots sina ansträngningar misslyckas och ändå råkar leverera enligt avtalet. Och en lojal säljare begår avtalsbrott, om den trots sina lojala ansträngningar inte lyckas leverera. Förekomsten eller frånvaron av lojalitet har ingenting med den saken att göra.

OMSORGSÅTAGANDEN

Omsorgsåtaganden innebär i stället att borgenären – och därmed inte gäldenären – står risken för att det avsedda resultatet inte uppnås. Gäldenärens åtagande begränsas följaktligen till att den med vederbörlig omsorg ska verka för att så sker. Resultat behöver inte vara kommunicerat till gäldenären, men torde, som sagt, ändå alltid vara borgenärens slutliga syfte med avtalet. Fokus för omsorgsåtaganden är således kvaliteten i det utförande som gäldenären ska tillhandahålla. Bedömningen av kvaliteten är till skillnad från motsvarande bedömning för resultatåtagandena inte koncentrerad till en tidpunkt – riskövergången – utan görs i princip kontinuerligt.

Kvalitetsnormen för omsorgsåtaganden blandas ofta samman med den culpanorm som är utgångspunkt för en gäldenärs skadeståndsansvar. Det går till exempel inte att ur rättsfallen [NJA 2018 s. 414](#) (Advokatens skadeståndsansvar) och [NJA 2019 s. 877](#) (Advokatens skatterådgivning) dra några säkra slutsatser om huruvida Högsta domstolen (HD) egentligen tog ställning till om tjänsterna var felaktiga eller bara till själva skadeståndsfrågan. Om en felbedömning görs mot bakgrund av en culpanorm och om tjänsten då bedöms vara felaktig, är själva skadeståndsansvaret strikt, eftersom det då inte behövs något mer än konstaterandet av avtalsbrottet för att utlösa skadeståndsskyldigheten. Alternativet är att skillnad görs mellan de krav som ställs för att tjänsten ska vara avtalsenlig och vad som krävs för att utlösa skadestånd. En nyttig övning kan därför vara att med utgångspunkt i de båda rättsfallen försöka utröna vilket eller vilka moment ur culpabedömningen som skulle kunna plockas bort utan att det påverkar bedömningen av om tjänsten har utförts enligt avtalet – så att den ändå bedöms vara felaktig med följderna att andra påföljder än skadestånd är tillgängliga, såsom prisavdrag eller hävning – men som är nödvändigt för att skadestånd ska kunna utgå.

Även för omsorgsåtaganden kan sättas i fråga om lojaliteten spelar någon självständig roll. De ska som regel utföras fackmässigt – jämför [4 § konsumenttjänstlagen](#), som rimligtvis ger uttryck för en norm som gäller även utanför konsumentområdet – och, åtminstone i huvudsak, ickeculpöst. Det är tämligen svårt att därutöver finna något utrymme för en särskild lojalitetsprövning. Den är snarare en integrerad del av bedömningen av den kvalitetsnorm som följer av avtalet.

AVTALSINNEHÅLL UTÖVER AVTALSOBJEKTET

Det huvudsakliga utrymmet för att tillmäta lojalitet – eller kanske snarare illojalitet – en egen betydelse är därför när fråga är om annat än det primära avtalsobjektet. Kravet på lojalitet kan då inte minst utgöra underlag för en bedömning av förutsättningarna för en parts åtaganden.

RÄTTSFALLET

Evonet AB bedrev verksamhet i form av bland annat konstruktion av transportabla industri- och lagerhallar. Marknadsföring och montage av hallarna sköttes av återförsäljare, bland annat bolag som ägdes av JK och MN.

Samtliga aktier i Evonet AB överläts till JK och MN. Av avtalet framgick bland annat att köparna skulle ta över hälften av säljarens borgensåtagande för Evonet AB:s åtaganden och att de skulle ta över den andra hälften om bolagets årsomsättning översteg 10 miljoner kronor eller när det hade omsatt totalt 10 miljoner kronor räknat från tillträdesdagen.

Evonet AB:s omsättning nådde aldrig upp till 10 miljoner kronor. Skyldigheten enligt avtalets ordalydelse för JK och MN att ta över även den andra hälften av borgensåtagandet inträdde således aldrig. Säljaren betalade därför till borgenären enligt borgensåtagandet. Han krävde därefter köparna på ett motsvarande belopp. Säljaren överlät sedermera sin fordran till PVC-hallen AB, som i tvisten kom att vara den säljande parten.

UNDERRÄTTERNA

Att omsättningskravet inte uppnåddes, berodde enligt domstolarnas bedömning på att JK och MN för Evonet AB:s räkning hade krediterat fakturor utställda på närståendebolag, underlåtit att fullfölja ineliggande kundordrar och omdirigerat verksamheten i Evonet AB till närståendebolag.

Tingsrättens bedömning utgick från att det i och med avtalsingåendet hade uppkommit en "allmän lojalitetsplikt för parterna att verka i enlighet med intentionerna i avtalet", vilka enligt tingsrätten innefattade att verksamheten skulle fortsätta bedrivas i Evonet AB. Genom att flytta verksamheten till andra bolag hade JK och MN motverkat parternas sålunda angivna intention. Det bedömdes tingsrätten vara illojalt. JK och MN hade därför ådragit sig skadeståndsansvar gentemot säljaren för den skada som handlandet orsakat.

Hovrätten bedömde att köparnas agerande som utgångspunkt skulle bedömas som illojalt. Det hindrade emellertid inte att det ändå skulle kunna godtas. För det krävdes emellertid att agerandet i den enskilda situationen ändå framstod som rationellt. Hovrätten bedömde att så var fallet och att köparnas agerande därför inte hade varit illojalt.

Man kan sätta i fråga ur vems perspektiv bedömningen av vad som var rationellt skulle göras. Hovrätten kan knappast ha ansett att det var Evonet AB:s perspektiv, eftersom åtgärderna ledde till att bolaget försattes i konkurs. Hovrättens bedömning synes i stället ha utgått från verksamhetens perspektiv: för att den skulle kunna fortleva krävdes att Evonet AB offrades.

HÖGSTA DOMSTOLEN

HD:s beslut om prövningstillstånd meddelades med utgångspunkt i hovrättens bedömning att Evonet AB:s omsättning skulle ha överstigit 10 miljoner kronor om verksamheten även fortsättningsvis uteslutande hade bedrivits i Evonet AB. Målet i HD gällde därför om köparna hade en skyldighet att lojalt verka för att Evonet AB skulle uppnå den omsättning som utlöste det avtalade åtagandet att överta säljarens resterande borgensåtagande och om de i så fall ådrog sig skadeståndsskyldighet genom att åsidosätta denna skyldighet.

I domens p. 7–13 redogör HD för förekomsten i olika rättskällor av resonemang om lojalitetsplikt och konstaterar i p. 13 dels att en sådan plikt existerar, dels att den inte behöver stödjas på vare sig lag eller avtal. I domens p. 14 anger därefter HD att omfattningen av den sålunda konstaterade lojalitetsplikten är svår att närmare ange, men att den kan "förklaras av att ett avtal syftar till att vardera parten genom samverkan ska uppnå en gynnsammare position och därför bör utgå från parternas rimliga förväntningar på hur avtalet ska genomföras". I de följande punkterna (15–18) försöker HD därefter ringa in omfattningen av den antagna lojalitetsplikten.

Bedömningen anges i p. 15 således inte kunna ske enligt "en för alla fall gällande princip", utan ska i stället göras "efter en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet". I p. 16 anges vidare att en part "måste avhålla sig från att vidta handlingar som medför risk för att motparten drabbas av skada", men att det inte hindrar "att det i vissa situationer får godtas att en part vidtar för parten ekonomiskt rationella dispositioner, även om det kan få vissa negativa effekter för motparten". I p. 17 anges att bedömningen av en parts agerande (eller passivitet, se p. 18) ska göras genom att agerandet ställs "i relation till motpartens rimliga förväntningar", vid vilken "avtalet i sig, omständigheterna kring avtalets tillkomst och senare inträffade förhållanden får ... stor betydelse".

HD övergår därefter till att bedöma klausulen enligt vilken köparna under angivna förutsättningar skulle ta över den återstående delen av borgensåtagandet. Domstolen konstaterar i p. 22 att klausulen måste anses bygga på en gemensam uppfattning hos avtalsparterna om att verksamheten skulle drivas vidare i Evonet AB och att den skulle vara "tämligen innehållslös för säljaren" om den inte innebar att köparna "skulle ha någon som helst skyldighet att verka för att omsättningsmålet uppnås". HD anger därför i p. 23 att klausulen måste "förstås så att den innefattar en skyldighet för köparna att lojalt eftersträva det uppsatta omsättningsmålet".

Med det synes utgången vara tämligen given: Köparnas agerande förhindrade – för att inte säga omöjliggjorde – att omsättningsmålet kunde uppfyllas. Om det skulle tillåtas, skulle klausulen inte bara vara "tämligen innehållslös" för säljaren, utan snarare helt sakna innehåll. Icke desto mindre tar HD ett varv till kring gröten. I p. 27 konstaterar domstolen således att de vidtagna åtgärderna var mycket långtgående och anger därefter att åtgärderna "ger bilden av att köparna, i en strävan att skydda den verksamhet som

drevs i närståendebolagen, agerade utan att ta hänsyn till Evonets – och därmed säljarens – intressen. Åtgärderna motverkade direkt det mellan parterna förutsatta omsättningsmålet. Köparna har inte visat att åtgärderna var företagsekonomiskt nödvändiga.” Det väcker åtminstone två sammanhängande frågor, som domen inte riktigt besvarar. Den ena är om det är verksamheten eller verksamheten i bolaget som ska skyddas. Den andra är utifrån vilket perspektiv bedömningen ska göras av vad som är ”företagsekonomiskt nödvändigt”: verksamhetens eller Evonet AB:s.

HD konstaterar emellertid i p. 28 att ”köparna inte efter bästa förmåga har verkat för att omsättningsmålet skulle uppnås” och att de därmed har ”åsidossatt den lojalitetsplikt som avtalet innefattade”. Köparna blir därför skyldiga att ersätta PVC-hallen AB den skada som uppkom för säljaren genom att den tvingades infria den återstående delen av borgensåtagandet. Skyddsobjektet synes således ha varit verksamheten i Evonet AB. Bedömningen ska därför rimligtvis göras utifrån Evonet AB:s – och därmed säljarens – perspektiv, snarare än verksamhetens.

ANALYS

HD:s redogörelse för innebörden i den antagna lojalitetsplikten är tämligen intetsägande. Den tillför knappast något till en bedömning av vad som är fackmässigt eller måhända culpöst. Som underlag för bedömningen av omfattningen av ett omsorgsåtagande gör den därför inte stor nytta.

I avtalet fanns ett villkor som skulle utlösas när vissa faktiska förhållanden var för handen. Köparna hade i stor utsträckning kontroll över dessa faktiska förhållanden. De kunde verka för att villkorets förutsättningar skulle uppfyllas eller för att så inte skulle ske. Domen bör förstås så att klausuler av sådant slag som regel ska anses innefatta en skyldighet – en särskild omsorgsförpliktelse – för den part som har möjlighet att påverka sådana faktiska förhållanden att åtminstone inte motverka att förutsättningarna för villkoret uppfylls, utan i stället verka för att så ska ske. Bedömningen av i vilken omfattning skyldigheten föreligger ska enligt domens p. 17 göras utifrån ”motpartens rimliga förväntningar” därvidlag. Det är en självständig norm, som knappast behöver ta omvägen över tämligen luddiga resonemang om vad som är lojalt eller illojalt. HD:s domskäl visar med övertygande tydlighet att sådana resonemang inte leder särskilt långt.

FÖRUTSÄTTNINGSLÄRAN SOM ALTERNATIV METOD

Ett alternativt sätt att angripa problemet skulle vara att tillämpa förutsättningslärans tankemodell. Det har inget stöd i HD:s domskäl, men kan naturligtvis ändå fungera som åtminstone ett kontrollverktyg.

Förutsättningsläran innefattar i korthet följande moment:

1. Rättshandlingen (eller ett moment i den) ska bygga på en förutsättning.
2. Förutsättningen ska vara synbar för motparten.
3. Förutsättningen ska vara av väsentlig betydelse.
4. Det ska vara skäligt att lägga risken för förutsättningsfelet på motparten.

Väsentlighetsrekvisitet i p. 3 hänger ihop med att förutsättningslärans rättsföljd anses vara att rättshandlingen blir ogiltig. Den praktiska effekten kan således jämföras med vad som sker när en rättshandling hävs. Och för hävningsrätt krävs som regel att ett avtalsbrott är av väsentlig betydelse. Det finns därför knappast skäl att upprätthålla ett sådant krav när modellen inte syftar till en sådan rättsföljd, utan bara till att fastställa rättshandlingens innehåll.

En tillämpning av förutsättningslärans modell på omständigheterna i målet skulle därför se ut så här:

Skyldigheten att ta över den kvarvarande delen av borgensåtagandet byggde på förutsättningen att omsättningen översteg 10 miljoner kronor. Förutsättningen var synbar för köparna. Enligt förutsättningslärans fjärde punkt ska därmed avgöras om risken för att förutsättningen inte uppfylldes ska läggas på den part som hade kontroll över och möjlighet att påverka uppfyllelsen – det vill säga köparna – eller på den part som inte hade någon sådan kontroll eller möjlighet, det vill säga säljaren och i förlängningen PVC-hallen AB. Vid en sådan bedömning framstår HD:s domslut som tämligen självklart.

SLUTORD

Det är olyckligt att HD för så långtgående – men ändå tämligen intetsägande – resonemang om lojalitet. Bättre skulle ha varit om HD i stället hade gått rakt på sak och angivit att en bestämmelse av förevarande slag innefattar en skyldighet att vidta de åtgärder som erfordras för att förutsättningen ska uppfyllas – eller att avstå från att vidta åtgärder som motverkar att den uppfylls – men att en sådan skyldighet inte sträcker sig längre än vad som svarar mot motpartens rimliga förväntningar därvidlag. Vid bedömningen av vad som är rimligt ska inte minst parternas möjlighet att påverka förutsättningarnas uppfyllelse tillmätas betydelse. Det får nog ändå sägas vara domens egentliga prejudikatvärde.

[Jon Kihlman](#)
Advokat, jur.dr

OM DOKUMENTET

Senast uppdaterad
2022-02-12

Utgivare
JP Infonet

[Jon Kihlman](#)
Advokat,
jur.dr

Författad av

